

Inpasset

Håkan Hydén: Arbetslivsforskningens frihet

Att vara forskare idag är inte lätt. Att vara arbetslivsforskare är ännu svårare. Många är de som har synpunkter på vad en arbetslivsforskare ska göra och inte göra. Framförallt gäller detta bland dem som beviljar medel till forskning.

I anslutning till medbestämmandereformen 1976 beslöt riksdagen att Arbetarskyddsfonden i fortsättningen även skulle ha hand om arbetsdemokratifrågor. Arbetarskyddsfonden blev därigenom den dominerande finansiären av forskning om medbestämmande och arbetslivsfrågor i övrigt. I samband med beslutet om Arbetarskyddsfondens vidgade ansvarsområde inrättades ett särskilt institut, Arbetslivscentrum, som skulle bedriva forsknings- och utredningsverksamhet med anknytning till arbetslivet.

Under de år som gått har ett drygt trettiotal forskningsprojekt på medbestämmandeområdet satts igång med pengar från Arbetarskyddsfonden. Efter några år bedömde man det från LO och TCO "som angeläget att få ökad kunskap om forskningsprojekten." En facklig uppföljning av medbestämmandeforskningen bedömdes som nödvändig. På så sätt skulle man få den överblick som saknades och bättre kunna planera framtida ställningstaganden, sa man. Så kom det sig att LO och TCO med stöd

av pengar från Arbetarskyddsfonden företog en utvärdering av medbestämmandeforskningen. Det arbetet resulterade i en rapport, "Forskning för demokrati. En facklig uppföljning av medbestämmandeforskningen". I rapporten får forskarna kritik för att "i ringa utsträckning tagit hänsyn till vad statsmakterna ursprungligen avsåg med medbestämmandeforskningen". Forskarna hade inte skött sig. Bl a ansåg man i utredningen att det fanns en eftersläpning på metodutvecklingsområdet (s 49). Vidare borde bedömningsgrunderna för medbestämmandeprojekten ses över samt medel styras över direkt till LO och TCO centralt för forskning/utredning.

LO har för sin del följt upp de problem som aktualiserades i rapporten genom inrättandet av ett särskilt forskningspolitiskt utskott, det s k LOFO. Dess ledamöter åker nu universitet och högskolor runt för att få insyn i och del av den forskning som pågår. Efter gruppens senaste besök i Lund i mars 1984 kunde man i socialdemokratiska Arbetet läsa rubriken: "Forskas det för facket? LO kräver mer insyn."

Numera sticker man inte under stol med att man vill styra forskningen. Och varför skulle man det? Alla andra vill ju också styra forskningen, det är inte bara de fackliga organisationerna. Nu vill också statsmakten ha ett ord med i laget. Riksrevisionsverket, RRV, har nyligen genomfört en granskning av styrningen av universitetens forskning. RRV har upptäckt vad man uppfattar som brister i sammanhanget. Utredarna konstaterar en bristande beslutsförmåga som man hänför till "avsaknad av relevant information från institutioner om forskningens inriktning, kostnader och resultat". RRV anser därför att man, för att råda bot, bör se universiteten från styrningssynpunkt som en koncern och rekommenderar UHÄ att ikläda sig koncernledningens roll genom att starkare utnyttja sin myndighetsutövning. RRV anser vidare att det är väsentligt att det plockas fram metoder för att göra forskningen mer effektiv och resultatinkriktad. Även den verkställande ledningsfunktionen på universiteten bör förstärkas. "Tillsammans med rektor och förvaltningschef bör bl a dekanerna bilda en högskoledirektion". Genom en utökad personalpolitik ska man kunna "belöna vissa forskare eller värna om viss forskning vid högskoleenheten".

Så vi arbetslivsforskare och andra vet vad vi har att vänta oss i fortsättningen om RRV:s förslag följes. Det gäller att ha tungan rätt i mun och tummen högt upp i luften för att känna vart vinden blåser. Det blir inte bara sektorsorganen som ska ha syn-

punkter på vad och hur man forskar. Nu ska också statsmakten – universitetens egen uppdragsgivare – gå in och styra verksamheten hårdare och göra denna mer resultatinriktad.

Vad är det för resultat som förväntas? Vilka intressen driver statsmakten i sammanhanget?

Ett gemensamt intresse för stat, näringsliv och fack är otvetydigt att "hjälpa Sverige ur krisen", som det brukar heta. Det har i Lund bl a lett till en ansamling av privata resurser utanför universitetets budget i den sk forskarbyn, Ideon, i en storleksordning som säkert ligger i paritet med universitetets egna forskningsresurser. Här ska universitet och näringsliv samverka. I Göteborg planeras att starta en ekonomihögskola med pengar från näringslivet. Exemplet kunde mångfaldigas. Så ska man forska Sverige ur krisen. Facket och LOFO håller med och hänvisar till att "samarbetet mellan forskningen och näringslivet" leder till ökad sysselsättning.

Men, vad händer med forskningen?

Ja, vad händer med forskningen när den underkastas krav på att vara mer eller mindre omedelbart nyttig? Jo, den blir en replik på det omgivande samhället och söker sina lösningar inom ramen för de förutsättningar detta uppställer. Det är möjligt att det är utvecklande för den tekniska forskningen. Jag tror inte det. Det är i varje fall inte utvecklande för den samhälls- och beteendevetenskapliga forskningen. Här blir krav på resultat lika med hänsynstaganden till olika "starka grupper" intressen. Kraven på inomvetenskaplig giltighet ersätts med acceptans av berörda intressentgrupper. Endast sådan forskning som är nyttig i den meningen att den accepteras av dominerande intressen i samhället stödjes. Det är inte ens så att facket stöder viss forskning, näringslivet annan och staten åter annan forskning. Det tycks istället som om de dominerande intressena, i insikten om att det existerande samhällets strukturer gynnar dem alla bara de håller ihop, undertrycker särintressen och strävar efter konsensus och gemensamma lösningar. I detta perspektiv blir forskningen lidande. Alla forskningsrön som går utanför den gemensamma föreställningsram som arbetas fram i näringslivs- och fackliga organisationer, i departement och sektorsorgan, blir felaktig. Bevisbördan att forskningsresultatet är värt något och att det är riktigt läggs på den "avvikande forskaren". Inte tvärtom.

Nu ska man inte inbilla sig att dagens problem är att en mängd forskning bedrivs av personer som av nu anförda skäl har svårt att få gehör för sina forskningsresultat. Nej, problemet är värre än så. Idag finns inte några alternativ till den instrumentella forskningens nyttoinriktning. Med den belöningsstruktur som redan föreligger – och som av allt att döma tycks bli värre – krymper den forskning som vill vara en kritisk motkraft till etablerade strukturer för att på sin höjd bli isolerade öar i universitetens ocean.

Vad går att göra åt detta?

Man måste se till universitetens roll i samhället. Poängen med universiteten borde vara att de står fria från den intressekamp som rör den vardagliga samhälleliga processen. Genom sin fria och oberoende ställning kan de generera förslag till lösningar på problem som går utöver den snäva horisont som föreligger för dem som arbetar mitt upp i problemen. Min ambition är inte att plädера för grundforskning på bekostnad av tillämpad forskning. Nej, jag anser att även den tillämpade forskningen mår väl av frihet och distans till den praxis som studeras.

Hur uppnår man då denna motkraft till den omedelbara och praxisbundna forskning som är inriktad på resultat och prestanda?

Ett sätt att frigöra universiteten som resurs i samhället är att stärka deras självständighet gentemot andra intressen i samhället; att göra universiteten till ett forum för ett fritt meningsutbyte mellan människor som på olika sätt och med olika bakgrund diskuterar sociala och samhälleliga problem. Skulle då inte det leda till ett privilegierat, inkrökt forskarsamhälle som satte sig på höga hästar och som aldrig kom fram med något vettigt?

Nej, inte om man ser universiteten och forskningen som en samtalspartner, någon som man kan diskutera och ventilerat problem med. Universiteten kan också ta upp frågor som de finner angelägna att få diskuterade offentligt. På detta sätt skulle forskarna dras in i en dialog med det omgivande samhället. Det är klart att risken finns att några skulle sitta kvar i sina elfenbenstorn och inte våga komma ner. Men situationen skulle annars kunna bli den att det blev naturligt att delta i den offentliga diskussionen. För att universiteten skulle kunna fylla en meningsfull funktion i sammanhanget förutsättes att de befolkas av människor som kan stå fria mot de dominerande intressena i samhället. Att dessa människor har olika värdering-

ar och preferenser är klart. Det viktiga är att de får komma fritt fram och brytas med andra i en diskurs som kan kallas vetenskaplig.

Vad menas då med vetenskaplig? Ja, med det menar jag helt enkelt en metod för diskussion som är systematisk och möjlig att rekonstruera och kontrollera på något sätt. Den närmare innebörden av begreppet borde diskuteras i större utsträckning än vad som sker forskare emellan. Om universiteten ska kunna vara en motkraft i samhället gentemot den utveckling som bara ramlar över oss, om forskarna ska orka stå emot trycket utifrån, måste de starta med en intern dialog om just vad man lägger i vetenskapsbegreppet. Med detta vill jag inte ha sagt att det bara kan ske genom en inomvetenskaplig diskussion. Vetenskapsbegreppet innehåller också viktiga samhällliga och sociala relevanskriterier, som förutsätter ett beaktande av forskningsprocessens resultat.

Det är skillnad på att vara fångad av de problem och krav som den sociala praxisen ställer och att bedriva forskning som kan ha betydelse i det omgivande samhället. Det är lätt att man som forskare enbart ser till de inomvetenskapliga kraven. Det finns forskare som trots att de diskuterar snäva inomvetenskapliga kriterier gör anspråk på att deras forskning ska vara samhällsrelevant. Ett sådant exempel är det s k MURA-projektet, som domineras av praktiska filosofer. Med utgångspunkt i logiskt/begreppsliga resonemang har man synpunkter på "metoder för utvärdering av reformer i arbetslivet". Det innebär ett slags inomvetenskaplig styrning av problemval och metoder på ett sätt som vi endast känner igen från nationalekonomins anspråk på att kunna utvärdera samhällliga och sociala skeenden genom cost/benefit-analyser. För de praktiska filosoferna fungerar kausalitetsbegreppet på samma imperialistiska sätt. Det är emellertid något jag tänkte ta upp i nästa nummer av tidskriften.

Håkan Hydén

Fil doktor i rättssociologi
Docent i civilrätt

